

JAUME VICENS VIVES

ESPANYA
CONTEMPORÀNIA
(1814-1953)

EDICIÓ A CURA
DE MIQUEL ÀNGEL MARÍN GELABERT

TRADUCCIÓ DEL FRANCÈS
DE PAU JOAN HERNÀNDEZ

BARCELONA 2012

QUADERNS CREMA

TÍTOL ORIGINAL *L'Espagne*

Publicat per

QUADERNS CREMA

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona

Tel. 934 144 906 - Fax. 934 147 107

correu@quadernscrema.com

www.quadernscrema.com

- © Hereus de Jaume Vicens Vives i Rosario Rahola de Espona
- © del pròleg i l'edició, 2012 by Miquel Àngel Marín Gelabert
- © de la traducció, 2012 by Pau Joan Hernández i de Fuenmayor
- © d'aquesta edició, 2012 by Quaderns Crema, S.A.U.

Drets exclusius d'edició:

Quaderns Crema, S.A.U.

A la coberta, fragment d'un mapa dibuixat
per Jaume Vicens Vives

ISBN: 978-84-7727-526-8

DIPÒSIT LEGAL: B. 9140-2012

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *març de 2012*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

PRÒLEG

Un text mai no és descobert, al contrari, som nosaltres els descoberts pel text. Hi va haver, en el passat, un autor, un editor i un públic. Va haver-hi, tal volta, un projecte intel·lectual o cívic i, amb tota seguretat, en el seu mirall es reflectí la Història. En ocasions, emparats en un bon text, accedim per primer cop a estranys i habitats continents. En altres circumstàncies, simplement són desvelades per a nosaltres facetes d'una realitat només coneguda parcialment. En qualsevol cas, a partir d'aquest instant res tornarà a ser allò mateix. No són els mateixos els ulls que observen ni serà el mateix l'objecte observat. Pot succeir també que, en el procés, l'investigador sigui distingit amb el privilegi de batre la pols que el cobria fins aleshores. Descubrim, així, el vel que el mantenia ocult i el mostram als altres, iniciant l'enginy de desembullar noves idees. El llibre que el lector té a les mans és un descobriment només en aquest sentit, ja que es tracta d'una obra prèviament editada. Tanmateix, ha romàs al marge de l'atenció dels historiadors els darrers cinquanta anys, acumulant pols, oblidat a les prestatgeries de les principals biblioteques d'arreu, a l'aguait del moment oportú per a descobrir-nos nous aspectes de l'actuació i el pensament de Jaume Vicens Vives en un moment clau de la seva trajectòria.

Després del seu decés, al juny de 1960, el record de Vicens es va veure envoltat, gairebé de forma immediata, per una espessa boira. Elevat definitivament als altars pels seus dei-

xebles i pels sectors més moderats del catalanisme polític, fou, en canvi, condemnat a convertir-se en una entitat fantasmagòrica per l'oficialitat del món acadèmic del franquisme. Això va succeir, a més a més, en el context de reforma universitària i investigadora dels anys centrals de la dècada dels seixanta, en plena efervescència dels moviments estudiantils i dels processos judicials amb què foren recompensats alguns professors pertorbadors de l'ordre i que van ser expulsats de la universitat a valuosos intel·lectuals. Dit altrament: en el marc d'un relleu generacional que havia d'esdevenir definitiu, resultava incòmoda la virtual presència de Vicens i molesta la seva memòria.

Per això, l'homenatge que el 1965 va dedicar-li la *seva* Facultat de Filosofia i Lletres, s'alça davant nostre, gairebé mig segle després, com una commemoració erràtica i tumultuosa, en la qual compareix el més granat de la historiografia oficial i una representació nombrosa i significativa de la historiografia internacional. No obstant això, fou un homenatge d'escàs abast. Primer de tot, perquè, si bé era una ofrena formal a la memòria del catedràtic traspasat, a les pàgines dels seus dos volums compareixen, al costat d'un gran grup d'amics i deixebles, també adversaris (si no enemics) acèrrims. Competidors polítics i universitaris, la relació amb els quals Vicens no va cultivar o a penes ultrapassà l'àmbit de la cortesia acadèmica, alguns d'ells van ser els encarregats de la infructuosa aventura d'esborrar l'empremta del mestre gironí en el seu propi hàbitus. I, en definitiva, va ser escassa la repercussió de l'homenatge perquè la naturalesa mateixa de l'edició i el fet que es distribuís de manera molt deficient la va condemnar a restar en una sala fosca al fons d'un passadís a la primera planta de la facultat, on els més agosarats i audaçs es van veure obligats a anar-la a robar, tal com recordava fa uns quants anys Borja de Riquer. No ens

ha de resultar estranya, doncs, la tossudesesa d'un grup dels seus amics i col·laboradors més propers que van projectar (i, cosa més important, van dur a terme) la publicació del conjunt de la seva obra amb l'objectiu d'oferir al públic una eina capaç de contrarestar l'ambient hegemònic, i d'evitar una condemna d'absolut oblit als escrits vicentins.¹

Durant la tardor de 1967, gairebé al mateix temps que s'editava el segon volum de l'homenatge universitari, aparegué també el segon i darrer volum de la seva *Obra dispersa*, subtítulat *España, América, Europa*, que completava la recuperació d'un total de més de dos-cents cinquanta textos de les més diverses formes, procedències i destinacions. És en aquest segon volum on apareix un article que durant alguns anys va resultar, en certa manera, enigmàtic. Un escrit de poc més de trenta planes que, amb el títol «España [siglos XIX y XX]»,² ens és presentat com la traducció al castellà de l'estudi «Espagne» publicat a Milà, el 1960, per

¹ En els darrers anys de la seva vida, Vicens va viure amb certa preocupació l'esplet definitiu d'actituds intransigents i conspiradores cap a la seva persona (i cap als seus deixebles) a la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona, actituds que van arribar fins i tot a rellevar-lo de la docència d'alguna matèria. Des del curs 1960-1961, la progressiva ocupació de les instàncies que ell gestionava (i de les institucions que ell havia bressolat) va propiciar un canvi sensible en la direcció en termes científics i cívics. Tal com va publicar Josep Fontana a Mèxic, «les il·lusions i les esperances d'aleshores se'ns han mostrat enganyadores. Penso que en dir això reflecteixo una manera de veure les coses que no és estrictament personal, però voldria justificar-ho fent un breu panorama del present i de les possibilitats d'un futur immediat, tal i com s'albiren des d'aquests dies d'estiu de 1966, quan acaben de complir-se sis anys de la mort de Jaume Vicens». Josep Fontana, «Sobre la situació actual dels estudis d'història a Catalunya», *Revista de Catalunya*, 106, 1967, pp. 83-88, extret de les p. 84-85.

² Cf. «España [siglos XIX y XX]», *Obra dispersa. II. España, América, Europa*, Barcelona, Vicens Vives, 1967, pp. 120-149.

l'editor Carlo Marzorati en el volum col·lectiu *L'Europe du XIXe et du XXe siècle*.³ L'immens conjunt d'investigadors i el cor d'exegetes que s'han apropiat a la vida i a l'obra de Jaume Vicens Vives en els darrers decennis amb prou esforç hem distingit la seva presència tot i que teníem (sense nord en la seva major part) indicis suficients per identificar-hi un text *desaparegut*.⁴ Potser per això mateix ha estat rarament esmentat, a pesar de que atresora característiques prou interessants: és un text breu, de temàtica contemporània i to europeista, datat a l'entorn de 1960, publicat a Itàlia i en francès. A mig camí entre l'assaig i l'article interpretatiu proper a les pràctiques acadèmiques de la història política del moment, aquest estudi de l'extensa conjuntura que abraça de 1868 a 1917, s'insereix en un atapeït marc referencial i s'organitza al voltant de dinou apartats numerats

³ En nota a peu de pàgina [p. 120], som advertits que es tracta de *L'Europe du XIXe et du XXe siècle. Problèmes et interprétations historiques (1815-1870)*, Milà, Carlo Marzorati Editore, 1960, pp. 729-761.

⁴ El 1965, Pilar Galera havia publicat una relació sistemàtica, amb pretensions d'exhaustivitat, de l'obra del mestre, en què apareixia aquest registre. No obstant, apareixia com el segon volum, un detall que no van incorporar els editors de l'*Obra dispersa*. Cf. Pilar Galera, «Publicacions de Vicens Vives», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, pp. xix-xxxv. Aquest llistat ampliava l'aparegut a l'*Índice Histórico Español* poc després de la mort de Vicens. En la relació original, probablement l'origen de la deficient referència, hom transcrivía la notícia publicada poc abans en el mateix *IHE* per Jordi Rubió tot afirmant que: «*La colaboración del autor en esta extensa (seis tomos) historia europea de los siglos XIX y XX se divide en tres periodos: a) 1815-1870 (que ahora reseñamos); b) 1870-1914 (en prensa); c) 1914-1939 (en preparación). Este primer capítulo reproduce en parte las ideas del autor vertidas en las pp. 337-370 del vol. IV: II de la Historia social y económica de España y América. La restante colaboración ya está ultimada*». Cf. *Índice Histórico Español*, IV, 1960, Barcelona, Teide, 1961, pp. 1-16. Un primer error informatiu del qual resultà una disminució important de la valoració general del text.

i només titulats a mode de sumari a la primera pàgina. Un text, en definitiva, que esgrana els principals trets del període històric i que, a més, es tanca amb un breu esment a la guerra civil. En el seu conjunt, doncs, la història presenta un cúmul de característiques prou atractives per provocar, almanco, la curiositat de confrontar-ne els continguts amb dues publicacions presumptament coetànies: la seva contribució personal a la *Historia social y económica de España y América*, que va dirigir des de 1953 i que va veure la llum a la tardor de 1959; i la revisió ampliada de la seva *Aproximación a la historia de España*, el breu assaig de 1952, reeditat en els primers mesos de 1960. Des d'un punt de partença tan dèbil, era necessari un apropament addicional des dels quatre vents: havíem de fixar el text, analitzar-ne el seu contingut (comparat amb la resta de la seva obra), intentar conèixer el context de la seva redacció i accedir a la seva (efímera) fortuna posterior. O, cosa equivalent, havíem de saber de què parlàvem, quina era la rellevància d'aquest escrit, quan i com havia estat redactat, i, en darrer terme, per què havia estat oblidat o tal vegada ignorat.

En aquest ordre, una primera lectura de les trenta planes incloses a l'*Obra dispersa*, l'única versió coneguda fins aleshores, permet copsar diverses discordances. La principal de totes és una evident manca de correspondència entre el que hi és presentat i el que hi és servit. I això, no solament perquè el títol incloïa els segles XIX i XX i, en canvi, se'ns presentava la traducció d'un article que discorria entre 1868 i 1917, sinó també perquè el text identificat en nota a peu de pàgina corresponia en realitat al període anterior, des de 1815 fins a 1870. Calia, doncs, accedir al text original i, des de la perplexitat inicial, retornar a la recerca.⁵ En arribar al

⁵ Atès que les primeres consultes van ser infructuoses, aconseguí-

text publicat a Itàlia fa mig segle, observarem amb goluda tafaneria que presentava característiques prou diferents del que havia estat reproduït a Barcelona. D'entrada, no es tractava d'un llibre col·lectiu i singular que tractàs, sota el títol abans esmentat, les línies mestres de la història recent d'Europa, sinó d'un projecte més ampli que va implicar un conjunt nombrós d'acadèmics d'arreu d'Europa i que va cristal·litzar en la publicació de set volums entre 1959 i 1967. D'altra banda, vam saber que els dos primers volums no havien estat publicats el 1960 (i, per tant, en la conjuntura final de la seva malaltia), sinó al gener de 1959. Aquests dos volums van ser impresos a la tipogràfica Idos, de Milà, domicili de la casa editorial, i en la Societ  Arti Grafiche San Abbondio, de Como, ciutat natal de l'editor, respectivament. A més, el capítol signat per Vicens en el segon volum del primer tom presentava un altre contingut: la història d'Espanya entre 1814 i 1868.⁶ D'aquesta manera, la primera conclusió sembla senzilla: el text que apareix a l'*Obra dispersa* correspon en realitat al capítol incl s en el primer volum de segon tom de *L'Europe*, però no va ser traduït a partir d'aquest llibre,

---

rem el text gràcies a la mediació del professor Mauro Moretti, de la Universit  per Stranieri di Siena, que va reproduir gentilmente els exemplars conservats a la biblioteca del Circolo Giuridico de la universitat toscana. Existeixen exemplars de l'obra completa a la Biblioteca Nacional de España (Fondo Moderno, seu de Recoletos, 1/140978 a 1/140984), la Universidad Complutense de Madrid (Geografía e Historia, depósitos D940.26EUR), el Consejo Superior de Investigaciones Científicas (MCCHS, 94(4) 18/19) o la Universit  de Navarra. A més, es conserva una part de l'obra en altres universitats. Són els casos, per exemple, de la Universit  de Barcelona (només els sis primers volums, Biblioteca de Geografía i Història, 940 18/19) o la Universit  de València (només els dos primers volums, Biblioteca d'Humanitats dipòsit o 1/16064).

⁶ Cf. «Espagne», a Max Beloff *et al.*, dirs., *L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1815-1870). II. Problèmes et interpretations historiques*, Milà, Marzorati Editore, 1959, pp. 729-761.

sinó a partir d'una altra font, que desconeixem. Si no fos així, editors i traductora s'haurien hagut d'adonar de la diferència de paginació i de què el text publicat el 1964, amb l'auxili de la editorial parisenca Fischbacher, havia estat imprès al gener de 1962, de nou a la ciutat de Como.⁷

En tot cas, el major dels descobriments que ofereix una lectura atenta d'aquesta història d'Europa és l'aparició en el volum segon del tercer tom d'una nova contribució de Jaume Vicens sobre el període 1917-1953, perduda fins al dia d'avui per a la història de la historiografia contemporània espanyola.⁸ Davant de les trenta planes conegudes, trobam més de cent deu pàgines impreses. És a dir, no es tracta d'una col·laboració puntual o de compromís, sinó d'un complet assaig interpretatiu dirigit a un públic europeu que abastava el conjunt de la contemporaneïtat espanyola i que s'embolicava valerosament amb els orígens i repercussions de la guerra civil del trenta-sis i amb la formació del Nou Estat franquista. Tot plegat, un testimoni historiogràfic de primer ordre.

Així, en el moment que es publica l'*Obra dispersa*, ja circulen sis dels set volums. ¿Per què, idè, es desconeixien?, ¿de quina font es va traduir el text?, ¿com acabà Vicens convertint-se en l'*historiador espanyol* del projecte?, ¿per què conclouïa la seva narració al setembre de 1953? I, en síntesi, ¿per

⁷ Cf. «Espagne», a Max Beloff *et al.*, dirs., *L'Europe du XIXe et du XXe siècle. (1870-1914)*. I. *Problèmes et interprétations historiques*, París, Fischbacher & Marzorati, 1964, pp. 389-429.

⁸ Cf. «Espagne», a Max Beloff *et al.*, dirs., *L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1914-aujourd'hui)*. II. *Problèmes et interprétations historiques*, Milà, Marzorati Editore, 1964, pp. 703-761. Ambdós volums publicats el mateix any, sense la col·laboració de Fischbacher. El primer fou estampat a Como i el segon a la Scuola Grafica Salesiana de Torí. El volum tercer i darrer va aparèixer a l'octubre de 1967, imprès novament a Como.

què havia restat en el silenci de les biblioteques?, ¿què sabem d'aquesta publicació i què en podríem arribar a saber?

El 1968, Josep Fontana va encarregar-se de compilar *Coyuntura económica y reformismo burgués* en la col·lecció «Quincenal» de l'editorial Ariel, a Barcelona. En aquest volum, juntament amb altres quatre dels textos vicentins de més influència intel·lectual, va publicar-se de nou «España, 1868-1917».⁹ Encara que pretenia ser la reedició de l'article publicat poc més d'un any abans—i tal vegada per això repeteix els errors de la identificació—, a més d'esmentar el nom de la traductora (Dolors Folch), introduí diversos canvis de caire editorial: les referències a autors i obres, originalment entre parèntesis, van ser convertides en notes a peu de pàgina; van titular-se els apartats que anteriorment estaven únicament numerats; i va ser suprimida la bibliografia amb què culminava el capítol.¹⁰ Per a Josep Fontana, es tractava d'«una síntesis del complejo panorama de la historia española entre la revolución de 1868 y la Primera Guerra Mun-

⁹ Cf. «España, 1868-1917», a J. Vicens Vives, *Coyuntura económica y reformismo burgués*, Barcelona, Ariel, 1969, pp. 157-215. Tot i que el copyright és de 1968, la primera edició no va veure la llum fins al gener de 1969, tal com consta en els crèdits del llibre.

¹⁰ En realitat, la versió publicada el 1969 és diferent de la incorporada a l'*Obra dispersa* i fins i tot també de la part corresponent a la *Historia social y económica de España y América* (tom IV, vol. 2; Barcelona, Teide, 1959, pp. 371 y ss.). Per tant, som davant de tres redaccions/traduïcions. Si la primera de les modificacions, introduïda el 1968, representa un treball d'edició sense més pretensió que modernitzar el text i facilitar-ne la lectura, la segona, en canvi, ens indica quelcom més. Si en la versió de 1965 els enunciats del sumari coincideixen quasi del tot amb els de la publicació original, en la versió de 1969 es reordenen i alguns desapareixen, i de tot plegat resulta un text fonamentalment diferent.